

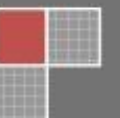
Güz
Dönemi

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ

VIII. HAFTA

Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları



TÜRKÇENİN BUGÜNKÜ DURUMU VE YAYILMA ALANLARI

Türk milleti eski çağlardan beri dünyanın çok büyük bir kısmında varlık göstermiş, bu da Türkçenin çeşitli kollara ayrılarak varlığını kuvvetle devam ettirmesini sağlamıştır. **Türkçe, Altay dillerinin en büyük ve en eski yazılı kaynaklara sahip olan koludur.** Ayrıca Altay dillerinin konuşur sayısı bakımından **en büyüğüdür.** Türkçenin konuşulduğu geniş coğrafyada yapı bakımından Türkçeden çok farklı dillerin üst dil olduğu da görülmektedir. Farklı dillerle alışveriş içine girilmesi sebebiyle, lehçeler arasında söz varlığı açısından farklılık oluşmuştur.² **Bugün Türkçe dünyanın en eski ve güçlü dillerinden biri olarak kabul edilmektedir.**



Dünyanın en yaygın dilleri arasında Türkçe, Çince, İngilizce, İspanyolca ve Hintçeden sonra 5. sıradadır. **Türk dilini yaklaşık 220 milyon insan, ana dil olarak kullanmaktadır.**¹ Ancak bazı bölgelerde politik sebeplerle Türkçe konuşan nüfusun sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi güç olduğundan nüfus çalışmaları bir dereceye kadar güvenilir kabul edilmelidir.

Tarih boyunca sömürgeci bir devlet siyaseti güdülmemesine, fethedilen topraklarda konuşulan diğer dillere yasak getirilmemesine rağmen Türkçenin bu kadar yaygın bir dil olabilmesi dikkate değer bir durumdur. Dünya savaşlarındaki kayıplar, elden çıkan topraklardaki katliamlar, birçok Türk ve Türkçe konuşan insanın sürgün ve azınlık durumuna düşerek türlü engellere maruz bırakılması, başta Doğu Türkistan olmak üzere birçok eski vatan coğrafyasında Türklerin kendi dilini konuşmasının ve öğrenmesinin engellenmesi gibi durumlarla birlikte

Türkçe, güçlü bir dil olarak dünya çapındaki etkisini sürdürmektedir.

Türkçenin konuşulduğu coğrafya, doğuda Çin ve Moğolistan'a, batıda Yugoslavya'ya, güneyde Bağdat ve Lübnan'a, kuzeyde ise Sibirya'ya kadar uzanır. Yönlere göre biz bu coğrafyada yaşayan Türkleri *Batı Türklüğü*, *Doğu Türklüğü* ve *Kuzey Türklüğü* şeklinde 3 gruba ayırabiliriz. **Doğu Türklüğü**, Türklerin anayurdu olarak bilinen Doğu ve Batı Türkistan topraklarındadır. **Kuzey Türklüğü** Sibirya, İdil Ural, Altay ve Kırım gibi bölgelerde yer alır. **Batı Türklüğü** ise Anadolu'da, Balkanlarda; Suriye, Azerbaycan, İran, Irak, Kıbrıs gibi yerleri içine alan bölgede hâkimdir.

¹ <http://www.tdk.gov.tr/images/turkdilidunyadili.pdf>

² DEMİR, N., YILMAZ, E., *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: Ankara 2009, s.52, Nobel Yayın Dağıtım.

 **Avrupa'daki Türk nüfusunun dili Türkiye Türkçesidir.** Burada Türkler tarafından yayımlanan gazeteler, dergiler, kitle iletişim araçları Türkiye Türkçesini kullanmaktadır. Dünyada Türkçe dendiğinde ilk akla gelen Türkiye Türkçesidir.

Aşağıdaki harita, Türk dilinin yayılma alanlarını göstermektedir:⁴



⁴ Bkz. Uygur Maarif Derneği, <http://uymaariip.com/tr/?p=1103>

20 ayrı yazı dili halinde karşımıza çıkan Türkçenin kolları Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Kırım, Başkurt, Uygur, Gagavuz, Karakalpak, Kumuk, Karaçay, Kazan, Nogay, Hakas, Altay, Tuva, Çuvaş ve Yakut Türkçesidir.

Tablo 1: Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları

Batı (Güney Batı) Türkçesi	1.	Türkiye Türkçesi	Türkiye, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Rusya ve yurt dışındaki Türklerin bulundukları ülkelerde. En yaygın ve bilinen Türkçedir. Eski Anadolu Türkçesinin ve Osmanlı Türkçesinin devamıdır.
	2.	Gagavuz Türkçesi	Gagavuz özerk bölgesinde, Moldavya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'da. 1996'dan itibaren Latin harfleriyle yazılmaktadır. Sovyetlerin dağılışımdan sonra edebi yönüyle birlikte gelişmeye başlamıştır. Gagavuz Türkçesi Türkiye Türkçesinin bir ağı gibidir.
	3.	Azerbaycan Türkçesi	Azerbaycan, Gürcistan, Güney Kafkasya ve İran'da. Bu lehçenin en fazla kullanıldığı yer, İran'dır. Dünyada 40 milyon civarında insan bu dili konuşmaktadır. Türkiye Türkçesinin Doğu Anadolu ağızlarına çok yakındır.
	4.	Türkmen Türkçesi	Türkmenistan, Horasan (İran), Afganistan ve Pakistan'da. Oğuz Türkçesinin en farklı koludur ve Doğu kolunu temsil eder.
Doğu Türkçesi (Kuzey Doğu Türkçesi)	5.	Özbek Türkçesi	Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan ve Pakistan'da. Adını Altınordu emiri Özbek'ten alan Özbekler, nüfusun büyük kısmı Özbekistan'da olmakla beraber Sovyetler Birliği'ne dağılmış vaziyettedir. Özbek yazı dili, Çağatay yazı dilinin devamıdır. Kuzey Doğu lehçelerinin en yaygın iki dilinden biridir.
	6.	Uygur Türkçesi	Doğu Türkistan (Çin) ve Kazakistan'da. Çin baskılarından dolayı kullanım sahası giderek daralmaktadır. Kuzey Doğu Türkçesinin en yaygın lehçelerindendir.
	7.	Kazak Türkçesi	Kazakistan, Moğolistan ve Doğu Türkistan'da.
	8.	Karakalpak Türkçesi	Özbekistan Cumhuriyeti içinde bulunan özerk Karakalpakistan Cumhuriyeti'nde.
	9.	Kırgız Türkçesi	Kırgızistan ve Doğu Türkistan'da.
	10.	Kazan Tatar Türkçesi	Rusya Federasyonunun Tatar özerk bölgesinde. Latin harflerine geçmeye çalışmaktadır.
	11.	Başkurt Türkçesi	Rusya Federasyonunun Başkurt özerk bölgesinde.
	12.	Kırım Türkçesi	Kırım, Özbekistan ve Romanya'da. Kırım Türkleri bin yılı aşkın bir süredir yaşadıkları Kırım'dan sürgünlerle Özbekistan'a ve Rusya'ya dağılmıştır. Bu lehçe Türkiye Türkçesinden çok etkilenmiştir.
	13.	Nogay Türkçesi	Kuzey Kafkasya'da.
	14.	Karaçay Türkçesi	Kuzey Kafkasya'da.
	15.	Kumuk Türkçesi	Kuzey Kafkasya'da.
	16.	Altay Türkçesi	Rusya Federasyonunun Altay bölgesinde.
	17.	Hakas Türkçesi	Rusya Federasyonunun Hakas bölgesi ve Çin'in Kansu Eyaleti'nde. Türkiye Türkçesine en uzak lehçelerdendir.
	18.	Tuva Türkçesi	Rusya Federasyonunun Tuva bölgesi ve Moğolistan'da. Türkiye Türkçesine en uzak lehçelerdendir.
	19.	Yakut (Saha) Türkçesi	Rusya Federasyonunun Yakut özerk bölgesinde. 19. yüzyılda yazı dili olmuştur. Moğolcadan çok etkilenmiştir. Kiril harfleriyle yazılmaktadır.
	20.	Çuvaş Türkçesi	Rusya Federasyonunun Çuvaş özerk bölgesinde. 18. yüzyılda yazı dili olmuştur. Kiril harflerinin ilk kullanıldığı Türkçedir.

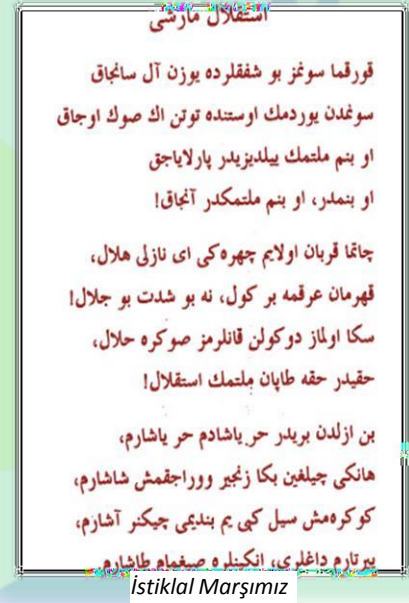
TÜRK DÜNYASINDA KULLANILAN ALFABELER

Tarih boyunca Türkçe, pek çok harf sisteminde yazılmıştır. Bu harf sistemleri *Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Çin, Peçenek, Tibet, Passepa, Arap, Ermeni, İbrani, Grek (Yunan), Latin ve Kiril*'dir. Bunlar içerisinde en çok öne çıkanlar *Köktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril* alfabeleridir.

1. **Köktürk Alfabeti:** Türkçenin yazıldığı ilk alfabadir. Büyük ölçüde Türk kökenli olduğu düşünülen bu alfabe⁵, Orhun ve Yenisey Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Batı'da "Runik"(esrarengiz) adıyla bilinen⁶ Köktürk yazısı, 38 harften oluşur ve hem yukardan aşağıya, hem sağdan sola doğru yazılır.

2. **Uygur Alfabeti:** Türklerin Köktürk alfabesinden sonra benimsediği ve uzun süre kullandığı bir alfabadir. Kaşgarlı Mahmud'un "Türk yazısı" olarak bahsettiği Uygur yazısı, 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 18 harften oluşan alfabe, sağdan sola doğru yazılmaktadır.⁷

3. **Arap Alfabeti:** Tarih boyunca Türk diline uygulanan yazılar arasında en uzun süreli, aynı zamanda en yaygın olanıdır. 29 harften oluşan alfabe, Türkçedeki bazı sesleri karşılamak için 4 harf daha ilave edilmiştir. Türklerin İslam'a girmeye başladıkları 9. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamış, bin yılı aşkın bir süre Türk lehçelerinin yazımı için kullanılan en önemli alfabe olmuştur. Bugün de hala, alfabesini değiştirmiş çeşitli Türk halkları arasında resmen olmasa da geçerliliğini korumaktadır. Irak'ta, Suriye'de ve İran'da yaşayan Azerilerle Türkmenler bugün bu yazıyı kullanmaktadırlar.



4. **Latin Alfabeti:** Dünyada kullanılan en yaygın alfabe olan Latin alfabesine geçişimiz, Batılılaşma yolunda atılan önemli ve köklü bir adımdır.

⁵ Bu konudaki tartışmalar için bkz. BAHADIROĞLU, Diba, "Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Alfabeler ve Orhun Alfabesinin Kökeni Sorunu" <https://www.makaleler.com/tarih-boyunca-turklerin-kullandiklari-alfabeler-ve-orhun-alfabesinin-kokeni-sorunu>

⁶ "Bugün alfabenin "runik alfabe" adıyla anılmasını sağlayan görüş eski olmakla birlikte Heigel'e aittir. Heigel, Köktürk alfabesinin İskandinav kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Köktürk alfabesi, İskandinav alfabesine şekil olarak benzer ve hatta yazıtlar ilk kez bulunduğu bu yüzden bölgeye ilk kez Fin heyeti gitmiştir." Bkz. a.y.

⁷ Köktürk ve Uygur alfabeleri için detaylı bilgi 5. haftanın konusunda verilmektedir.

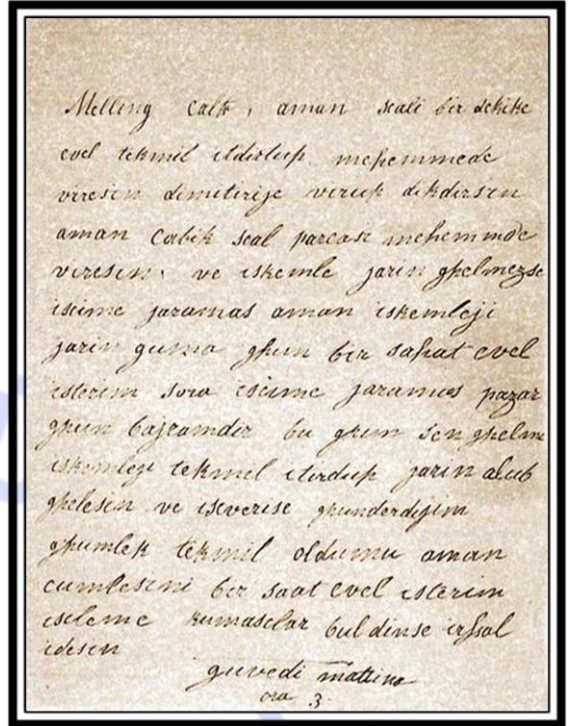
Arap harflerinin değiştirilmesi düşüncesi, Tanzimat dönemiyle birlikte konuşulur olmuş, bu harfler Batı'dan geri kalışın sebeplerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte harf inkılabının düşünülmesini kolaylaştıran başlıca sebepler olarak;

- Aydınların Batı dillerine ve harflerine aşına oluşu⁸,
- Yabancı neşriyatın takip edilmesi,
- Azınlık ve yabancı okullarına giden Müslüman kitlenin giderek artmış olması⁹,
- Telgrafın yaygınlaşmasıyla Latin harflerinin bilinir hale gelmesi,
- İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde yabancı tabelalı dükkânların artmış olması,
- Aydınlarımızın “muasır medeniyetler” olarak Batı’ya biraz daha yakınlaşma isteği,
- Geri kalmış olduğu düşünülen İslam topluluklarından uzaklaşma arzusu,
- Arap harflerinin zor olduğunun, bu sebeple eğitimde geri kaldığımızın düşünülmesi

gibi durumlar sayılabilir. 1922’de Azerbaycan’ın Latin temelli bir alfabeyi kabul etmesinin de önemli yankıları olmuştur.¹⁰

1 Kasım 1928’de genç Cumhuriyetimiz Arap alfabesini terk ederek Latin alfabesine geçmiştir. 23 harften oluşan bu alfabe, 6 harf ilavesiyle Türkçeye uyarlanmıştır. Sovyetler Birliğinin 1991’de dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Türk devletlerinde de Latin alfabesine geçiş çalışmaları başlamıştır.

Bugünkü Latin kökenli yeni Türk alfabesi, Türkiye Kıbrıs ve eski Yugoslavya’da yaşayan Türklerce de kullanılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Özerk Bölgesinde yaşayan Uygurlar 1970’li yıllarda Latin kökenli bir alfabe kullanmış sonra tekrar Arap harflerine geçmiştir. Kazakistan ise Kiril harflerinden Latin harflerine geçme aşamasındadır.¹¹



Resim 1: Sultan 3. Selim’in kızı Hatice Sultan’ın Fransız Mimar Melling’e yazdığı Latin harfli mektuplardan biri. Üst kesim tarafından Latin harflerine önceden beri aşına olunduğuna bir örnektir.

⁸ Saray halkından bir örnek olarak 3. Selim’in kızı Hatice Sultan için bkz. HITZEL, Frederic vd., (Çev. Ela Güntekin), *Hatic Sultan ile Melling Kalfa*, İstanbul 2001, 83 S., Tarih Vakfı Yurt Yay.

⁹ ERTEM, KOCAKAPLAN: Üniversitelerde Türk Dili ve Kompozisyon, İstanbul 2010, s.329, Kesit Yayınları.

¹⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Harf_Devrimi. Harf devrimi ile ilgili olarak ayrıca bkz. LEVENT, A. S., *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* s.392-405. Bu kitapta ayrıca o yıllarda yazılanlara ışık tutan önemli bir kaynakça bilgisine de yer verilmektedir.

¹¹ “Kazakistan, 2018’den itibaren okullarda ders kitaplarının Latin alfabesinde basılmasını hedefliyor. Açıklamayı yapan Devlet Başkanı Nazarbayev, 2025 yılına kadar tüm kitapların, süreli yayın ve resmi belgelerin Latin

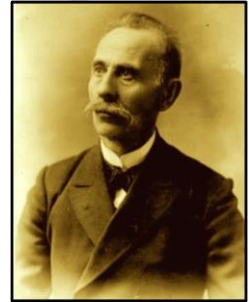
5. Kiril (Slav) Alfabeti: Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinin yazımında Arap alfabesinden sonra en geniş ölçüde kullanılan alfabedir. Bu alfabeye yazılan ilk Türk dili Çuvaşça, ikincisi Sahacadır. Rusya'nın Kafkasları işgaliyle bu bölgede yaşayan Türklere, Kiril harfleri dayatılmıştır. Her Türk boyuna farklı bir sistemle sunulan Kiril harfleri, farklı bir neşriyatla birlikte Türkler arasındaki bağlantıyı koparmaya başlamıştır. Kiril alfabesiyle yazılan diğer Türk dilleri ve yazılmaya başlandıkları tarihler şöyledir:

Эшитигиз, эренлер, кызыяшланы хабарын, Арз этип билдиребиз юрегибизде барын. (Kumuk Türkçesi, Kiril Alfabetiyle)
Ешитигиз еренлер, қызыашланы хабарын Арз этип билдире биз юреги бизде барын (Kumuk Türkçesi, Latin Alfabetiyle)

Tatarca (1939)
Kırım Tatarcası (1938)
Azerice (1939)
Özbekçe (1940)
Yeni Uygurca (1947)
Tuvaca (1943)
Hakasça (1949)
Türkmençe (1940)

Kazakça (1949)
Karakalpakça (1940)
Nogayca (1938)
Kumukça (1938)
Karaçayca-Balkarca (1936)
Kırgızca (1940)
Başkurtça (1940)
Gagavuzca (1950)

Bugün Türk dünyası, büyük ölçüde Latin harflerini kullanmaktadır. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan Türk devletleri aşama aşama Latin harflerine geçmektedir. Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kırım, Gagavuz ve Karakalpak Türkleri Latin temeline dayalı alfabelere geçmiştir. Latin harflerinin bu lehçelere uyarlanmasında farklar mevcuttur. Kiril alfabesi halen Kazakistan ve Kırgızistan tarafından kullanılmaktadır. Çuvaş ve Yakutlar ise ilk alfabeleri olan Kiril alfabesini devam ettirmektedir. Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bizden kopan Suriye, Irak gibi bölgelerde Türkçe, **Arap harfleriyle** yazılmaya devam etmektedir. Ancak bu bölgede ciddi bir neşriyat faaliyeti yoktur. Çin'de yaşayan Kırgızlar, Uygur Türkleri ve İran'da bulunan Azeri Türkler de Azerbaycan Türkçesini Arap harfleriyle yazmaya devam etmektedir.¹³ Türk devletleri arasında ortak bir alfabe arayışı devam etmekte, her yıl toplanan Türk dili kurultayında harf meselesi tartışılmaktadır. Ortak bir yazı konusunda Türkiye, merkez bir noktadadır.



Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)
Rusya'daki Türklerin kendi dilinde eğitim görmesi için mücadele eden, yenilikçi bir Türk düşünce insanıdır. **"Dilde fikirde işte birlik"** sloganıyla, Türklerin varlıklarını korumak için tek bir alfabe ve yazı dilinde (Türkiye Türkçesinde) birleşmeleri gerektiğini savunmuştur. Mücadelesi büyük bir ses getirmekle birlikte hedefine ulaşmamıştır.¹²

alfabesinde yayınlanmaya başlamasını öngörüyor." Haberin detayları için bkz. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistan-latin-alfabesine-geciyor> (Son Erişim Tarihi 26.10.2017)

¹² Bu konuda bkz. SARAY, M.: *Türk Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara 1987, 146 s., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

¹³ DEMİR, a.g.e. s. 55

KAYNAKLAR

- ARGUNŞAH, Mustafa: *Sözüm Türkçe Üstüne*, İstanbul 2008, s.23, Kesit Yayınları
- DEMİR, Nurettin, YILMAZ, Emine: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: Ankara 2009, 4. Bs. 310 s. Nobel Yayın Dağıtım.
- KORKMAZ, Zeynep vd.: *Türk Dili ve Kompozisyon*, Ankara 2009, 596 s., Ekin Yayınevi.
- ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa: *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2000, 1008 s., Filiz Kitabevi.
- HITZEL, Frederic vd., (Çev. Ela Güntekin), *Hatice Sultan ile Melling Kalfa*, İstanbul 2001, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- SARAY, Mehmet: *Türk Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara 1987, 146 s., Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- LEVENT, A. S., *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, 548 s., Türk Dil Kurumu Yayınları.

E- KAYNAKLAR

- AKALIN, Şükrü Haluk, “**Türk Dili Dünya Dili**” başlıklı yazı,
<http://www.tdk.gov.tr/images/turkdilidunyadili.pdf> (Son Erişim Tarihi 26.10.2017)
- Wikipedia sitesi “**Harf Devrimi**” maddesi,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Harf_Devrimi. (Son Erişim Tarihi 20.10.2016)
- Aljazeera Türk, “**Haber: Kazakistan Latin Alfabetine Geçiyor**”
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistan-latin-alfabetine-geciyor> (Son Erişim Tarihi 26.10.2017)
- BAHADIROĞLU, Diba, “**Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Alfabeler ve Orhun Alfabetinin Kökeni Sorunu**”
<https://www.makaleler.com/tarih-boyunca-turklerin-kullandiklari-alfabeler-ve-orhun-alfabetinin-kokeni-sorunu> (Son Erişim Tarihi 31.10.2017)
- Uygur Maarif Derneği, “**Türk Dünyası Haritası**”,
<http://uymaariip.com/tr/?p=1103> (Son Erişim Tarihi 31.10.2017)